

sikerült fordítása. A hallgatók azonnal észrevették és szóváltatták az eredeti és a műfordítás egyezéseit és különbségeit, de ezt a vonalat nem akartuk túlságosan megszire követni, a műfordítás elolvasásának kizárólag az eredeti jobb megértése volt a célja.

Le kellett mondanunk a vers formai elemzéséről, ugyanis néhány kérdés után kiderült, hogy a szemináriumi résztvevők saját költészetüket illetően sincsenek tisztában az elemi stilisztikai fogalmakkal, /pl. a verslábéval/. A magyar hangsúlyos és időmértékes verselés lehetőségeit más alkalommal, más költemények alapján próbáltam érzékeltetni.

Az elmondottak igen vázlatosan igyekeztek illusztrálni egy módszert, bemutatni egy kísérletet, amiből igen nehéz általánosításokat levonni. Mindössze az volt a célunk, hogy felhívjuk a figyelmet a konkrét adottságoktól függő bizonyos lehetőségekre.

(1973.)

S z a u d e r József

**A magyar irodalom külföldön való oktatásának
módszertani kérdéseiről**

Előadásom címe oly ígéretet tartalmaz, melyet beváltani igen nehéz. Ez a szintagma, az irodalom oktatása, még ha oly bevett is, igen pontatlan kifejezés. Az irodalmat vagy a művészetet ugyanis mint olyat önmagában véve nem lehet tanulni s tanítani. Mint ahogy a fizika a természetről szóló ismeretek szervezett komplexuma, s aki tanulja, a fizikát tanulja és nem a természetet, ugyanúgy a művészetet vagy az irodalmat is meg kell különböztetni rendszeres tanulmányozásától, vagyis az irodalomtudománytól vagy a kritikától. Az irodalomról tanulunk, de amit megtanul valaki, az az irodalomtudomány, ponto-

sabban: irodalomtörténeti, kritikai és poétikai megközelítések útján fejti meg az irodalmi alkotások jelentését, teszi lehetővé megértésüket s élvezetüket. Minden bemutatás és válogatás kritikai művelet, még a nyersfordítás is az. Természetesen nem azt akarom mondani, hogy művek olvastatása helyett elvont irodalomtudományi előadásokat tartsunk külföldi hallgatóinknak, hanem éppen ellenkezőleg: azt hangsúlyoznám, hogy a szövegek megértését egy bizonyos fogalmi apparátus segítségével potenciáljuk, amely nélkül legfeljebb spontán műélvezetet várhatnánk el nagyon naív módon oly hallgatóktól, akik a mi irodalomtudományi segítségünk nélkül gyakran csak azokra a fogalmakra hagyatkoznak, melyeket a világszerte és pl. Olaszországban különösen hanyatló középiskolai oktatásból hoztak magukkal, ha ugyan hoztak.

Ilyen értelemben használnám az irodalomkutatás nem túl szerencsés kifejezését. De előadásom címe egyéb gondokat is okoz. Módszertani kérdésekről beszélni ugyanis nem lehet a módszerek előfeltételeinek megkerülésével. A módszer a tárgynak s a tanítás céljának függvénye, és még ha megengedjük is azt, hogy célunk nagyjából változatlanul áll fenn, a tárgy terjedelme változni fog a hallgatóság magyar nyelvi felkészültségétől és természetesen a rendelkezésre álló és tulajdonképpen nem bővíthető, bár gyakorlatilag mindig bővülő óraszámától. Más módszerekkel él az, aki heti egy órában nyújt áttekintést a magyar irodalomról, és másokkal az, akinek két vagy három órája van erre a célra s külön konzultációkra is kényszerül, s ugyancsak más módszerrel adunk elő magyarul tudó, magyar származású hallgatóknak, mint azoknak, akik jó nyelvtan tudás, de kis terjedelmű szókincs birtokában fáradtságosan szótároggatva fordítanak szövegeket. Nyilvánvaló, hogy a magyarul jól tudók irodalmi műveltségét magyar nyelvű regények és drámák olvastatásával éppúgy fejleszthetjük, mint magyar nyelvű tanulmányok átvételével, ezzel szemben a magyarul folyamatosan még nem olvasóknál a regények s drámák bemutatása a többnyire rossz fordításokon

kívül csak magyar nyelvű részletekre vagy novellákra terjedhet ki, és azt a teljességet, melyet extenzív módon úgyszem érhetünk el, ez utóbbiaknál főleg a líra reprezentatív alkotásainak fordításával és elemzésével próbáljuk megvalósítani.

De mi is a célunk az így felfogott irodalomtanítással ?

Ha azt vesszük figyelembe, hogy hallgatóink magyar irodalmi előismeretek nélkül és többnyire valamilyen praktikus vagy általános kulturális érdeklődéstől vezettetve közelednek hozzánk, hajlunk arra, hogy az irodalom bemutatását és elemzését valami átfogóbb művelődéstörténeti kurzus részévé tegyük, és célját a kulturális ismeretterjesztésben jelöljük meg; ha viszont tekintettel vagyunk arra a feladatra, melyet irodalmunk iránti közöny leküzdésében jelölnék meg, akkor oktatásunk célja éppoly szigorúan irodalomközpontú kell hogy legyen, mint amennyire az a francia vagy az angol irodalom tanítása pl. Rómában. Véleményem és tapasztaltom szerint nem lehet lemondani a kulturális ismeretterjesztésről; de ezzel érni be oly egyetemeken, ahol hallgatóságunk érzékenyen reagál az európai irodalomtörténetek feldolgozásában észlelhető színvonalkülönbségre, annyi volna, mint eleve kétségbe vonni irodalmunk esztétikai értékét és meghátrálni oly feladatok előtt, melyek nem teljesítésének követelményeit pl. irodalmunk nem ismerésében gyakran tapasztaljuk. Mind a kétféle célt fenn kell tartani, de nem szabad összekeverni egymással. Az irodalomtanítás során hol azt kell megvilágítani, mily történelmi és társadalmi feltételek között alakul ki az irodalmi folyamat és intézményei, és ebben az esetben előadásunk a művelődéstörténeti célképzethez közeledik, hiszen nem mellőzheti a termelés, a politikai tudat, az állam, a vallás, a tudományok és művészetek ismertetését sem, máskor és ténylegesen többször irányzatokat és írói életműveket, stílusokat és konkrét szövegeket vizsgálunk meg előadásainkban vagy gyakorlatainkon, amivel némelykor azt is el lehet

érni, hogy pl. a fáradságosan s közös munkában feldolgozott néhány költemény csakugyan élményszerű hatást kelt és önálló gondolatsorokat indít el a hallgatókban pl. európai analógiák felé.

Az volt a tapasztalatom, hogy ily célokat követve, kellő módszerekkel és nem nagyon takarékoskodva a differenciálódó érdeklődés kielégítésére fordítandó idővel sem, eddig el tudtam érni azt a célokat is, amelyet lehetőség szerint mindenhol el kellene érni: doktori értekezések készítésével minél több hallgatónkat kötni le tartósan az önálló irodalmi stúdiumok mellett, mintegy belőlük nevelve ki azt a lassan növekvő réteget, melynek jelenléte bizonyosan meg fogja szüntetni az idegenséget irodalmunk iránt, és amelyből talán még a szakmai utánpótlásnak is kitelhet egy-két tagja. Mert nagyon igaz, amit Fábrián Pál professzor mondott el az 1970. augusztus 28-i lektori értekezleten, a következőképp: "A magyar kultúra népszerűsítésére, terjesztésére nem mi vagyunk a legalkalmasabb és leghivatottabb személyek, hanem annak az országnak a tanárai, művészei, tudósai, amelyekben dolgozunk. Arra kell tehát törekednünk, hogy tanítványaink közül minél többen váljanak a magyar kultúra népszerűsítőivé... annak megvan a reális lehetősége, hogy tanítványaink közül kultúránknak lelkes és jó színvonalú terjesztőit kineveljük. Ők nálunk jobban fogják érezni és tudni, mivel járulhatunk mi hozzá - rajtuk keresztül - népük kultúrájának gazdagításához." Egy régebbi statisztika szerint, mely Pálinkás László bibliográfiájában olvasható, csak a bolognai - igen jól ellátott és sok hallgatót vonzó - katedra doktoráltatott le évenként két hallgatót, az összes többi olaszországi tanszék messze elmaradt mögötte. 1971-től máig a római tanszéken is, mely a legrosszabbul ellátott s csak 10-15 hallgatója van, elértem ezt az eredményt, eddigi hat disszertációval, melyek közül négy irodalmi tárgyú volt. Természetesen a disszertációk fő feladata az volna, hogy eredeti kutatások elvégzésével járuljanak hozzá a magyar szakirodalom gazda-

gításához. Ezt csak négy nálam készült disszertációról mondhatom el, kettő csak mások eredményeinek tisztességes összefoglalása volt. Nem kétséges azonban, hogy mind-egyikük, s nem csak a CNR kutató ösztöndíjával elismert fiatal doktor, akinek már több publikációja van vagy az a két másik, aki egyetemi asszisztensi ambíciókat táplál magában, jó képviselője s terjesztője lesz a magyar irodalmi kultúrának.

Mivel magam tanítom a nyelvet is és az irodalom történetét is, ami nem azt jelenti, hogy az irodalmat csak történetileg mutatom be, számomra az első és valamennyire talán általánosítható módszertani tapasztalat a nyelvi és nyelvtörténeti stúdiumoknak oly irodalmi, esztétikai, sőt irodalomtörténeti tanulságokkal való összekapcsolásában áll, amelyekre rendszerint a nyelvtani vagy nyelvtörténeti kérdést megvilágítani hivatott klaszrikus irodalmi szöveg ad alkalmat. Az elvi alap csak az lehet, hogy az esztétikai és nyelvi funkció megbonthatatlan egységet képez, s így ha a nyelvi vagy nyelvtörténeti tanulmányokban sort kerítek esztétikai és irodalomtörténeti tanulságok levonására, az irodalomtörténeti kurzuson viszont gyakran folyamodom pl. a hangzók és hanghátárok nyelvészeti vizsgálatához, aminek elvi alapja az, hogy a hang nemcsak a fogalmi természetű modnanivaló kialakításában vesz részt, hanem közvetlenül is részt vesz a közlésben. Példaként említhetem Kosztolányi "Ilona" című verse néhány, a hangzókkal játszadozó szakaszának hangtani és költői nyelvi hangtani vizsgálatát, melyet rendszerint oly kezdőkkel végeztetek el, akik még alig kóstoltak bele a nyelvtanba, s így erős segítségre is szorulnak. De amikor a "csupa tej, csupa kéj, csupa jaj" sorokat olvassák, nem mulasztom el feltenni a kérdést, hogy a tej-kéj-jaj mennyiben értelmezi is a név hangjait, s milyen irányzat vagy korstílus poétikája tűnik át rajtuk. A hallgatók egy része képes felfedezni, hogy a tej-kéj-jaj szekvenciában a gyermekkor, a férfikor és a halál képzei villannak fel, és hogy ez az összefoglalás

a hangok érzéki élményével együtt a dekadentizmus poétikája közelébe vezet. Ez már irodalomtörténeti tanulság is, melyet erőltetés nélkül kapcsoltunk hozzá a nyelvi, hangtani vizsgálathoz.

Egy másik, még tisztább példa ugyancsak Kosztolányinak a tíz legszebb magyar szóval kapcsolatos kísérletében mutatható fel.

Voigt Vilmos a Magyar Nyelvőr 1972/2. számában adta közre briliáns kis tanulmányát e tíz legszebb magyar szóról, oly fonotaktikai elemzésüket kísérelve meg, mely - mivel ez csak a fonémák egymásutánjának és ezen belüli rendszerességének vizsgálatát jelenti - éppen azoknak a hallgatónak való, akik vagy általános nyelvészei stúdiumaik vagy a magyar nyelvtani bevezető során értenek a hangtani meghatározásokhoz, de még alig rendelkeznek magyar grammatikai tudással. Egy szótagos névszókról van szó Kosztolányinál, tőalakban, "a köztük levő poétikai különbségek és a bennük megtalálható poétikai értékek egyaránt a hangalakból származtathatók".¹ A vizsgálatból kiderült, hogy a tíz példaszó többszörösen többet képvisel önmagánál /nemcsak azzal, hogy e példák a magyar hosszú magánhangzók rendszerét alkotják, hanem a hangbeli felépítés azonosságai miatt is, meg a szavak sorrendjének fonetikailag szabályos felépítése miatt/, s így olyan szöveggel állunk szemben, mely poétikai funkciót lát el; a hangtani-formai összefüggések szemantikai-tartalmi s azokon túl oly poétikai tanulságokhoz vezetnek, melyek a kiválasztott szavak egymásutánját közel viszik valamely költemény szerkezetéhez. Voigt utal arra, hogy a szavak két ellentétes tartalmi sorba rendeződnek a hangtani összefüggések révén is. Ez a két tematika, a pusztulás és a romantikus szerelemé, megint csak a dekadentizmus történeti stílusára vall. A hallgatók elsősorban a hangtani és szemantikai vizsgálatokat végezték el, de ugyanakkor Kosztolányi irodalomtörténetileg elhelyezhető poétikájába is újból betekintettek, s ez az újabb tanulság csak megerősítette a korábbi, melyet versből vettünk le. Egy harmadik példát az irodalomtudományi érdekű

kitekintésre nyelvtörténeti, helyesebben finnugrisztikai előadásomból vehetnék. Egyszer Sajnovicsról tartottam egy kisebb előadássorozatot, megvilágítva művének az összehasonlító nyelvtudományban betöltött szerepét. Ugyanakkor azonban ismertettem azt a lapokkal mint egy sajátos kultúra hordozóival foglalkozó tágabb művelődéstörténeti és utazási irodalmat is, mely magába foglalva a nyelvi kérdést is, az északi költészet recepcióját segítette elő főleg Herder propagandája nyomán oly kortársi magyar szerzőknél is, mint Csokonai és Kölcsey. A nyelvi kérdés különválásának útját nyomozva tehát azt is kiemeltem, hogy magához a nyelvi kérdéshez, mikor már elkülönülően volt is az egész kultúrától, mítosztól, költészettől, még mindig tapadt hozzá valami a kultúra egésze irányti érdeklődésből. Csokonai egyik levele tanúsága szerint igen jól volt tájékozva finnugor rokonságunk felől, s a lapp hős imája A lélek halhatatlanságában újabb bizonyíték az északi költészet inspirációja mellett. Az ő művében egyesülni látszik az irodalmi, költészeti és nyelvészeti igény. Természetesen nem mulasztottuk el kitérni Schefferus Lappóniájára, Herder és Ewald Kleist lapp tárgyú megnyilatkozásaira és főleg Malletnak, az Edda kiadójának műveire, mert Csokonai mintája is azokban található fel. Mindez nem jelentett eltérést Sajnovicstól, hanem a lappkérdésnek az irodalom és költészet finnugorság-tudata oldaláról való megvilágítását segítette elő, amivel Sajnovics művei is kiemelődött az elszigeteltségből. Csokonainak a lapp hős ajkára adott énekét pedig az egyik költői tehetségű s magyarul valamennyire tudó hallgatóm le is fordította, ezt közösen tárgyaltuk meg. Abban az évben éppen a magyar felvilágosodás irodalmát adtam elő, s így a finnugrisztikai kurzuson belüli irodalomtörténeti kitekintés után Csokonai irodalomtörténeti tárgyalását nagyobb figyelem fogadta.

Szükségtelen a példákat szaporítani. Az még megjegyzendő, hogy nem egy esetben az ötletet, esetleg az anyagot ilyen eljárásokhoz nyelvtudományi folyóiratokból vettem, így különösen a Magyar Nyelvőről, mely a magyar

nyelv külföldi oktatásának módszereivel is színvonalasan foglalkozik.

Áttérve most az irodalom bemutatásának másik módszerére, az irodalomtörténeti előadásra illetve előadástípusokra, előrebocsátom, hogy a rendszerezésen túl, mely nem törekedett extenzív teljességre, kettős cél vezetett: biztosítani minden évben a XX. századi és a mai irodalom iránti érdeklődés kielégítését, és ugyanakkor megmutatni - az irodalomtörténeti előadássorozatban - azt, hogy irodalmi kultúránk nem olyan rövid gyökerű, mint általában hiszik. Sem az az apologetikus szándék nem vezetett, hogy bebizonyítsam irodalmunk világirodalmi jelentőségét, sem az, hogy a hallgatók figyelmét különös nyomatékkal hívjam fel arra a tényre, hogy irodalmunk szerves része az európai és világirodalomnak. Anélkül, hogy a művek értékeléséről lemondanék, elsősorban információra töreksem, minél gazdagabb tény- és ismeretanyag átadására, amiből ugyanis kiderül, hogy irodalmunk valóban szerves része az európai irodalomnak. Jobb, ha ezt a tanulságot a külföldi hallgató maga vonja le tanulmányaiból, s nem a magyar előadó mondja ki helyette idő előtt.

De hogyan része irodalmunk az európainak? "Egyre tarthatatlanabb - mondja Somlyó György egyik tanulmányában -, hogy mikor a szellem és művészeti termékei mindinkább közös körben születnek, létrejöttük után ne ezen a körön belül próbáljuk őket értelmezni és értékelni." Somlyónak akkor is igaza van, ha a sajátos magyar körülményeket messzemenően figyelembe vesszük is. Természetesen magam is a közös körből indulok ki, annak is azonban közép-keleteurópai régiójából akár a kezdőknek adom ki olvasmányul Makkai Lászlónak az "Acta Historica-ban" 1970-ben megjelent ama tanulmányát, mely a középkori Kelet-Európa gazdaság- és társadalomtörténetének eredeti jellemvonásairól szól /franciául/, akár a haladóknak beszélek arról, hogy a magyar romantikus népiesség nem a nyugatiakkal rokon /ha ugyan nem akarok érdekes analógiá-

kért a dél-amerikai gauchismohoz fordulni/, hanem pl. a cseh irodalomnak a múlt század harmincas-negyvenes éveiben, jórészt épp a Pesten működött Jan Kollár hatására kibontakozott népies áramlatával /ld. pl. Celakovski műveit/ és más kelet-európaiakkal. A közép-keleteurópai összefüggést szem előtt tartva állítom be irodalmunk fejlődését az európai formák és impulzusok közé, mindig a befogadó sajátos helyezte felől vizsgálva a minták kisugárzását. A példaképnek hol imitációt keltő ereje van, hol azonban - s ez a gyakoribb - csak ösztönző hatása az átvevőben már meglévő lehetőségek vagy vágyott tendenciák felszabadítására és kiteljesítésére. Klasszikus példa rá Castelletti szövegének Balassi pásztordrámájában történt átalakulása - erről disszertáció is készült. Egyetértek Balázs János professzorral abban, amit az 1970. augusztus 28-i lektori értekezleten mondott el arról, hogy "irodalmunk történetét célszerű külföldön az összehasonlító irodalomtörténettől kimunkált szempontok figyelembevételével ismertetnünk". Így hangsúlyozódik, hogy a nagy európai irodalmi áramlatok és irányzatok nálunk sajátos módon jelentkeztek és színeződtek. De erről még lesz szó.

Ami pedig a világirodalmi jelentőséget illet, igazat adnék Somlyó Györgynek: "világirodalmi jelenség nem az, ami ilyen vagy olyan okok következtében a legtöbb nyelven válik ismeretessé /hiszen akkor igen sok, nagyon is harmadlagos érték lehetne ez/, hanem ami, legyen bár csak egy nyelven ismert, világirodalmi folyamatok betetőzőjeként vagy kezdeményezőjeként eredeti és elsődleges értéket képvisel". Ilyen értékes összegezéseket több magyar lírikus és drámaíró /Vörösmarty, Madách/ művében ismerünk, s ezekből könnyebben is szerezhetnek tapasztalatot hallgatóink olasz vagy magyar nyelven, mint a 19. század jórésztében még a költészet mögött elmaradt szép-prózáinkról.

Ezek után szeretnék beszélni azokról a módszerekről, melyeket az irodalomtörténeti oktatásban igyekszem érvényesíteni. Ha külön kis csoportra tehető az újonnan

jelentkezett, tehát elsőéves kezdők száma, akik közt magyarul tudó nincsen, tartok nekik egy mindössze néhány órára terjedő bevezetést a magyar történelembe és irodalomtörténetbe, megismertetve velük a legfontosabb állami és társadalmi változásokat, az irodalom korszakait, az irodalmi műnemek alakulását, ezek legfőbb alkotóit és a reprezentatív műveket. Az olyan változásokat, mint pl. a rendiség kialakulása, a 16. század derekára kiformalódó új főnemesség, az ország egységének széthullása, Erdély szerepe, majd a nemzeti függetlenségért vívott harcok mezébe öltöző rendi szabadságháborúk stb. igen röviden jellemzem, helyenként rámutatva humanista toposzok /Magyarország Nyugat védőbástyája/, mítoszok, nacionalista visszavetítések veszélyére a történelmi ítéletalkotásban. Mindez azonban igen röviden, tájékoztatás-szerűen történik, mintegy bevezetőként. Az elmondottakat azután néhány szemináriumszerű megbeszélésen igyekszünk elmélyíteni, néhány olyan, a témáinkba vágó olasz vagy francia nyelvű tanulmány megbeszélésével, melyekről egy-egy hallgató készít beszámolót. Ezeknek a tanulmányoknak a megtalálása, illetve kiválogatása elég sok gondot jelent, mert a Magyar Tudományos Akadémia idegen nyelvű Acta "Historica és Litteraria"-ján kívül olasz nyelvű alkalmi kiadványok /tanulmánykötetek, folyóirat-különszámok /Termini-Ponte/, az olasz "Ungheria d'oggi" című folyóirat/ összekeresgélését is jelenti.

Ez a kis bevezető kurzus azonban nincs minden évben, ha nagyon kevesen jelentkeznek, elmarad, és helyette csak néhány bevezető olvasmányt kérek számon a kezdőtől, aki az irodalmi órákat is látogatni kívánja. Ezzel szemben folytatólagosan halad előre az irodalomtörténeti főkollégium heti két órában. Ennek előadás jellegét akkor, amikor mindössze 6-8 hallgatónak ad elő az ember, célszerű szemináriumszerű foglalkozásokkal váltogatni, melyeken az irodalomtörténeti irányzatot vagy eszmetörténeti összefüggést vagy a reprezentatív írók több szemelvény fordításával és némi elemzésével világítjuk meg.

Ugyanakkor az évenként egy-egy korszakot tárgyaló előadássorozatban részletes tárgyalást biztosítok egy-egy reprezentatív, klasszikus írónak, akiről, ha szükséges, sokszorosított jegyzetet adok ki. Legutóbb Vörösmartyról készült egy 19 lapos sűrűn gépelt jegyzet. A jegyzetet magam gépelem, az elhangzott s jórészt előre megírt előadásszöveg összedolgozásával.

A főelőadás mindig erősen informatív jellegű volt, s az irodalomfejlődés európai hátterének és analógiáinak meg mintáinak figyelembevételével a magyarországi feltételek erős hangsúlyozását jelentette. Rákóczi janzenizmusának, Faludi és Csokonai olaszos-árkádikus rokokójának rövid ismertetésénél - hogy egy régebbi kollégiumom tánulságát említsem - fonosabb volt azonban a Rákóczi-kurucság társadalmi alapjainak megvilágítása, annak megértetése, hogyan lehetett a parasztság az őt elnyomó nemességnek politikai szövetségesévé és katonai erőtartalékává. Ennek tárgyalása nélkül a kéziratos ének-költészet rétegeire, s így a szegénylegény-énekekre sem lehetett volna rátérni. Ugyanakkor itt is felmerült egy világirodalmi analógia, a másfél évszázaddal korábbi németalföldi "sueux des bois"-k verseivel.

Ezek a példák azt mutatják, hogy az irodalomtörténeti előadásnak egyik vagy legfőbb nehézsége az, hogy az esztétikai értékelése, de komparatiztikai kedve is meg lehetőségen összezsugorodik egyfelől a történelmi jellegű ismertetés, másfelől a szövegfordítás és értelmezés szorításában. Mindegy most, hogy az összehasonlító irodalomtörténet egy helyről kiinduló, majd hatás révén elterjedő mozgásokat tételez-e fel vagy inkább közel egyidőben, különböző területeken, egymástól többé-kevésbé függetlenül hasonló, analóg fejlődésmozzanatokat-e. Úgy látom, hogy irodalomtörténeti főelőadásaink alig mehetnek túl annak általános jelzésénél, hogy miben különbözünk a magunk többletével is az európai irodalmi áramlatoktól és irányzatoktól, és hogy nehezen szabadulhatnak ki a komparatiztikának tulajdonképpen művelődéstörténeti

perifériájára tartozó kapcsolattörténeti hagyományból. Ugyanakkor eszmetörténeti, tárgytörténeti és topikai vizsgálatokra a főelőadásban nem futja időből, elmélyültebb vizsgálatokra legfeljebb szemináriumi megbeszélésen és jól körülhatárolt témák kapcsán kerülhet sor /nem beszélve most a kifejezetten összehasonlító érdekű disszertációk körüli konzultációkról./ Mégis, akár hatásokról vagy recepcióról, valamely író /pl. Petőfi olaszországi/ sikeréről beszélünk, akár a spontán képződményekkel számolunk, s így az analógiás szempont is megkapja a magáért /hiszen szembeszökőek a párhuzamos jelenségek érintkezés vagy kölcsönzés nélkül is/, sikerül legalább ébren tartani a hallgatókban az összehasonlítás igényét. A részletes bizonyításnak már részben az is útját állja, hogy az olasz egyetemi hallgatók átlagának világirodalmi műveltsége alacsonyabb a magyarokénál /s a komparatiztika sem fejlett/. Ha alkalmas példákat találunk pl. toposzok vagy jellegzetes szintaktikai struktúrák összehasonlítására, rendszerint igen tanulságos eszmecserét lehet folytatni a grammatikai formájukban megalapozott jelentésük, világszemléleti értelmük körül. Itt van pl. Vörösmarty híres passzusa: "míg nyomorra milliók születnek, /néhány ezernek jutna üdv a földön/ Ha istenésszel, angyalérzelemmel Használni tudnák éltök napjait". Petőfi a nép politikai uralmát kivívni akaró nemes kebeltől írta Aranynak, hogy a "nemes kebel" megsokallta már látni, mit mártírkodnak milliók, hogy egy pár ezren henyékhessenek és élvezzenek". A két hasonló nyilatkozat elé mint tipológiai leginkább rokon kijelentés Rousseau egyenlőtlen-gés-discoursjának csatán befűjűzű mondatát állítottam oda, "il est manifestement contre la loi de la nature... qu'une pignée de gens regorge de superfluités, tandis que la multitude affamère manque du nécessaire". Nincs szó hatásról, hanem a problémának minálunk a reformkorban megtörténű érzékeny és változatos újrafogalmazásáról. A három hasonló szerkezet grammatikai elemzéséből kiindulva messzemenű eszmei tanulságokig lehetett elvezetni a hallgatókat. Ilyenfűle exkurzusokra

azonban ritkán telik az időből.

Említettem, hogy a főelőadást némelykor szemináriumszerű foglalkozássá alakítom át, különösen amikor szemelvények lefordítására kerül sor. Ilyenkor azonban - bár megkapták legépelve, vagy, ha van elég példány, antológiákban - a szöveget, nem építek teljesen a hallgatók aktivitására, többnyire magam fordítom le a bonyolultabb mondatokat, s végzek el rövid tartalmi-formai elemzést. A hallgatók közül rendszerint csak a több éven át magyarul tanulók képesek viszonylag gyors fordításra, számuk azonban a 15-16 hallgatóból legfeljebb három-négy. Az irodalomtörténeti folyamat bemutatásának túl gyakori megszakítása, a túl hosszú elidőzés a szemelvények fordításánál ilyenkor nem kívánatos, elmélyíteni a szöveg megértését a vizsgára készülés közben kötelesek. A szöveget ugyanis megkapják, gyakran maguk lesokszorosítják.

E ponton merül fel a tankönyv, az antológia, a segédkönyvek és a szakirodalom kérdése, vagyis a legnehezebb kérdés. Tankönyv nincs, a sokszorosított vagy gépiratos /és erről a hallgatók által többszorosított/ jegyzet pótolja. Ez a jegyzet lényegében az előadás szövegét tartalmazza, s utólag készül el, tehát nem teszi lehetővé azt, amit egy jó irodalomtörténeti kézikönyv megengedne: a kötelező alapanyagon való szüntelen s egyéni továbbhaladást előadó s hallgatók részéről egyaránt. Van ugyan két újabbkeletű olasz nyelvű magyar irodalomtörténet is, de az egyik, a szakmailag gyakran színvonalas és ezért olvasásra érdemes Ruzicskáké nem használja fel az 1945. utáni eredményeket s szemléletmódja ezért is meglehetősen elavult, a másik, Tempestié pedig nem nagyobb a "Kis magyar irodalomtörténet"-nél. A "Kis magyar irodalomtörténet", ha némely markáns portréja informatív értékű is, általában nem felel meg az egyetemi oktatás céljainak. Adott helyzetben, ha felhívom is hallgatóim figyelmét az említett olasz nyelvű irodalomtörténetek megfelelő fejezeteire, az előadásjegyzet pótolja az irodalomtörténeti tankönyvet.

Irodalomtörténeti tájékoztatás céljára legtöbbször a Gondolat Kiadónál megjelent magyar irodalomtörténetet használtam.

Célszerű modern olasz nyelvű antológia nincs, ami még nehezebbé teszi a munkát. A különböző célokra összeállított hazai antológiákból válogatom ki a szükséges anyagot, s gépelem le vagy sokszorosítatom. Arra már, hogy szöszedetet és nyelvi magyarázatot is mellékeljek hozzá, nincs érkezésem, Czigány Lóránt írja a Tiszatáj 1972. 5. számában a külföldi egyetemi magyartanítás gondjairól szólva: "ha francia vagy orosz szakos lenne a hallgató, kitűnő segédkönyvek állnának a rendelkezésére. Csehov novelláit kiváló kétnyelvű kiadásban veheti kézbe, ahol minden alakváltozat mellett jegyzetben megkapja a köznyelvi alakot, a szöszedet minden idiómát, utalást megmagyaráz. A bevezető tanulmány a szerzőt s a kiadott munkát összefüggéseibe helyezi, a munkát sokrétűen, de érthetően elemzi".² Nem tudom elmondani mindazt, amit Czigány Lóránt a vonatkozásban összefoglal. Kérem tehát, olvassák el ezt a kitűnő tanulmányt, ha még nem ismernék. Véleményem egyezik az övével: feltétlenül szükség van, akár csak tisztességes külsejű sokszorosításban, magyarázatos antológiára, mely kisebb terjedelemben, mint a hazai gimnáziumokban, az olasz anyanyelvű, de magyar nyelvtudást tekintve fejletlen hallgatóknak állandóan segédkönyvül szolgálhatna. Az a fogás, melyet egyik, a 18. századi magyar irodalomról szóló olasz nyelvű jegyzetemben alkalmaztam, hogy tí. néhány vers szövegét nyelvi magyarázatokkal együtt közöltem az irodalomtörténeti szövegben, alkalmilag segíthetett azok nehézségein, akik kevésbé tudtak magyarul. Ez a fogás azonban csak átmeneti segítséget nyújt s állandósítani nemigen lehet.

Segédkönyvek - kivéve Tezla professzor kitűnő angol nyelvű magyar irodalomtörténeti bibliográfiáját - nincsenek. S igen nehéz elérni a szakirodalom megköze-

lítését azokkal, akik nem kívánnak doktorálni magyarból. Olaszországban s Rómában is nehéz, mert a tanszéki könyvtár nagyon szerény és mert a római Magyar Akadémia nagy könyvtára sem tud beszerezni régi vagy régen elfogyott könyveket. Be kell érünk azzal, hogy a MTA és egyetemeink idegen nyelvű Actái-t, kollégáink olasz, francia s angol nyelvű különlenyomatait meg idegen nyelvű tanulmányköteteinket hasznosítsuk, némelykor a régi olasz nyelvű "Corvin" című folyóirat egyes számait. Más a helyzet akkor, amikor doktori értekezését készítő hallgató foglalkozik a szakirodalommal. Mivel többször is részeseülhet több hónapos magyarországi ösztöndíjban, nincs akadálya annak, hogy a szükséges szakirodalmat itthoni könyvtárakban gyűjtse össze. Az irodalom-bemutató harmadik formája az a 20. századi irodalmi szövegek fordításával foglalkozó szeminárium, melyet általában heti egy órában tartok, s amelyen az egyik állandó feladat a nemrég megjelent vagy fogalomban lévő olasz fordítások ismertetése. Az Ady- és Kosztolányi-kötetek megbeszélése kapcsán volt szó a "Nyugat" mozgalmáról, amelynek kötetlen előadásához felhasználhattam már az egyik, a "Nyugat" olasz kapcsolatairól szóló disszertációt is, Illyés Gyula és József Attila olaszra fordított kötetei kapcsán a népi írók és a szocialista líra kérdéseiről. Egy-egy ilyen téma mellett néhány verset és 3-4 elbeszélést fordítunk le az év folyamán közösen, sok nehézséggel küszködve, mert a kasszótárak nem mindig nyújtanak kellő segítséget, és a hallgatók hamar elbátortalanodnak a nehézségektől - jó részük ugyanis nem rendelkezik szilárd nyelvtani alapokkal, éppen tanulja csak Fábián Pál kitűnő kézikönyvét.

Nem szükséges végül részletesen szólnom azokról a konzultációkról, melyeknek témája igen változatos, de legfontosabb részük mégis a doktori értekezéssel kapcsolatos szakirodalom megbeszélése és az idevágó nehéz szövegek fordítása. Arany János "Zrínyi és Tasso"-jának fordítását megkönnyíteni az egyik hallgatónak, a másiknak Lukács György fordításában segédkezni mindenesetre oly munka, mely

néha felér a főelőadás előkészítésével és megtartásával. A hallgatók egy része a foglalkozásokon elhangzottakat magnószalagra veszi fel.

Saját gyakorlatomat ismerttettem és próbáltam utat találni mások számára is használható módszerek megfogalmazása felé. Amit mondtam, három részre tagoltan foglalhatnám össze; az egyik, szabad lehetőség, melyet módszertanilag ki lehet aknázni, a nyelvi és nyelvészeti oktatásban felhasznált szövegek poétikai-irodalomtörténeti értelmezése. A másik kötött módszer az irodalom bemutatásáé, mely nálam háromféle formában és módszeres eljárásban alakult ki: egy nem mindig szükséges, de előkészített s néha megtartott bevezető előadásában, mely alapismereteket nyújt történelemről és irodalomról; egy irodalomtörténeti főelőadásában, mely egy nagy korszakon belül rendszeresen foglalkozik egy-egy reprezentatív magyar íróval és szemináriumszerűen igyekszik szemelvényeket fordíttatni; és végül a 20. századi szövegek fordítása kapcsán kialakuló szemináriumében, mely nem ölel fel sok fordítanivalót és nyomon kíséri az olaszul megjelent magyar szépirodalmat. Végül a harmadik forma a konzultációé, főleg a doktorandusok számára. A legértékesebbnek természetesen azt a 4-5 személyből álló csoportot tartom, mely - akár nyelvészeti, akár irodalomtudományi okokból - tudományos érdeklődéssel tart ki 3-4 éven át a magyar tanulmányok mellett. Nem tartom elhanyagolhatónak azonban azt a nagyobb csoportot sem, mely csak gyakorlati nyelvi ismereteket kíván elsajátítani egy vagy két éves kurzus alatt, és a nyelvtörténeti vagy finnugorisztikai előadásokra éppúgy elvétve állít be, mint az irodalomtörténetiekre. Többnyire ezek is résztvesznek a 20. századi szövegek fordításával foglalkozó szemináriumszerű gyakorlaton. Kulturális érdeklődésük pedig megvan, számosan közülük ösztöndíjjal vagy saját költségen ellátogatnak Magyarországra. Kevésbé vagy nem lehet támogatni azokat viszont, akik csak a szükséges pontszám megszerzése céljából kérnek sokszorosított jegyzetet és jól-rosszul levizsgáznak a jegyzet alapján.

Külön problémát jelentenek azok a más fakultásról átlátogató s a nyelv és a magyarországi szaktudományok iránt érdeklődő, rendszerint igen jófejű hallgatók, akik - kémikusok, matematikusok, jogászok, - csak igen mérsékelten érdeklődnek az irodalom iránt. Nyelvünk legjobb tanulói közé tartoznak, a nyelvtanulásra azonban csak szaktudományi kapcsolataik ösztönzik őket.

A római magyar tanszéknek nincs külön helyisége, könyvállományát csak vendégül látja az általános nyelvészeti intézet, a dotáció alacsony, s így az oktatás körülményei nem kedvezőek. Technikai felszerelésünk, vetítőink, magnóink, lemezeink nincsenek. Képanyaggal nem rendelkezünk. Ugyanakkor a római Magyar Akadémia jelenléte sok mindent kipótol. Nagy könyvtárat és technikai felszerelést nyújt, s azt, ha szerényen is, a magyar tanszék felhasználhatja. A doktori disszertációk egy része a Magyar Akadémia könyv- és folyóiratanyagának tanulmányozásából indult el útjára. Ugyanakkor az Akadémia belső vagy országos jelentőségű rendezvényei a kulturális ismeretterjesztésnek jó alkalmait kínálták hallgatóimnak.

A külföldön törénő irodalomtanítás formái bizonyára kevésbé kristályosodtak még ki, mint a nyelvészeti és nyelv-tudományi. S az én beszámolóim sajnos nem összegezhetik sok más kollégám tapasztalatát és módszerét. Erre pedig feltétlenül szükség volna. Nem mintha mindenütt ugyanazokkal a módszerekkel kellene élnünk; előadásom elején is említettem s most is hangsúlyozom, a módszert a tárgy, a célkitűzés és az intézményi körülmények szabják meg. Hallottam például olyasmiről is, hogy egy intézetvezető, aki nyelvész, nem nézte jó szemmel az "incaricato"-nak - aki ez esetben nem magyar állampolgár - irodalomtörténeti disszertáció készítésére irányuló jószándékát. Semmi sem lehet károsabb annál a még némely nyelvésznél is felfedezhető felfogásnál, mely szerint a magyar tanítása lényegében csak a nyelv Európában exotikus volta miatt érdekes, az irodalom és a kultúra magasabb szintű oktatása nem fontos. Vannak feladataink tehát a hallgatói szintnél

magasabb fokon jelentkező tudatlanság és közöny megtö-
rését illetőleg is, mégis, amivel a legtöbbet érhetjük
el e tekintetben is, az elsősorban a fiatalok magyar
irodalmi műveltségének gazdagítása lehet.

1/ Voigt, MNyr. 1972. 2. 140.

2/ Czigány Lóránt: Tiszatáj 1972. 5. sz.

(1973.)

R u s z i n y á k Márta

A magyar nyelv- és irodalomtanítás kapcsolatairól

A nyelvtanulásnak arról az alapfokon túli szaka-
szárról szeretnék beszélni, amely akár mottójául válasz-
thatná a szokvány-nyelvkönyvek címének épp az ellenkezőjét:
"Nem tudunk magyarul." Révai Miklós, a magyar nyelv taná-
ra a pesti egyetemen, 1802-es székfoglaló beszédében ezt
a mondatot - kishitúségből-e vagy a pontosabb kifejezés
céljából? - latinul mondotta: "Nescimus hungarice loqui".

"Loquor, loqui, locutus sum" - mit is nem tudunk
magyarul: Beszélni, kifejezni, minden árnyalatában meg-
értetni, s mindenekeelőtt persze megérteni. A nyelvtudást
úgy határozza meg a modern nyelvtudomány, hogy az nyelvi
kommunikációs készség illetve képesség, az élet bonyolul-
tabb szituációiban való viselkedés.

A nyelv társadalmi funkciói közül az alapfokú nyelv-
könyvek természetesen csak a legegyszerűbbeket veheti fi-
gyelembe: a létszükségletek megnevezéséhez és kielégíté-
séhez elengedhetetlen kifejezéseket és kommunikációs hely-
zeteket. Minél egyszerűbbek a nyelvi formák, annál nagyobb
szerepük van a metakommunikációs kifejezési eszközöknek:
a gesztusnak, mimikának stb. A nyelvtudás magasabb szint-
jén, "az élet bonyolultabb szituációiban" használt nyelv
bemutatására egyre kevésbé alkalmasak a nyelvpedagógiai
céllal megfogalmazott tankönyvszövegek. "Az élet bonyo-
lultabb szituációt" szintézisükben csak a művészetek